

بررسی اثر شوک‌های تروریسم بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای منطقه منا

بهزاد سلمان‌ی^۱

دانشیار گروه اقتصاد دانشگاه تبریز

حسین پناهی^۲

استادیار گروه اقتصاد دانشگاه تبریز

عذرا جمشیدی^۳

دانشجوی دوره دکتری اقتصاد دانشگاه تبریز

تاریخ پذیرش: ۹۳/۶/۲۶

تاریخ دریافت: ۹۲/۱۲/۱۴

چکیده

هدف اصلی مطالعه حاضر بررسی اثرات شوک‌های حاصل از متغیرهای تولید ناخالص داخلی، درجه باز بودن تجاری و میزان حوادث تروریستی بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای منتخب منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (منا) در قالب مدل Panel VAR است. دوره زمانی مطالعه از سال ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۲ را شامل بوده و برآورد مدل تحقیق (Panel VAR) با استفاده از روش گشتاورهای تعمیم‌یافته (GMM) انجام گرفته است. نتایج حاصل از برآورد مدل و بررسی روابط متقابل متغیرهای تحقیق در قالب توابع عکس‌العمل آنی و تجزیه واریانس، بیانگر این است که طی دوره مورد مطالعه، شوک‌های تروریسم دارای اثر منفی بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی است. در مقابل، شوک‌های ناشی از تولید ناخالص داخلی و درجه باز بودن تجاری، دارای تأثیر مثبت بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بوده‌اند.

کلید واژه‌ها: سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، تروریسم، ریسک سیاسی، منطقه منا.

1. behsalmani@gmail.com

2. dr.h.panahi@gmail.com

۳- نویسنده مسئول: jamshidi.azra@gmail.com

۱- مقدمه

نظریه‌های اقتصادی و همچنین مطالعات صورت گرفته در زمینه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) نشان می‌دهد عوامل متعددی بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تأثیر دارد. این عوامل را می‌توان به صورت عوامل اقتصادی، سیاسی و اجتماعی تقسیم نمود. در رابطه با عملکرد کشورهای در حال توسعه در زمینه عوامل اقتصادی می‌توان اشاره کرد که دولت‌ها در رقابت گسترده‌ای با یکدیگر از طریق تغییر عوامل کلیدی سیاست‌های اقتصادی، از قبیل شرایط بازار کار داخلی، مالیات‌ها، موانع تعرفه‌ای، یارانه‌ها و خصوصی‌سازی سعی در بهبود وضعیت کشور خود در جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارند. کشورهای در حال توسعه ضمن پیشنهاد مشوق‌های مختلف از قبیل معافیت‌های مالیاتی، آزادسازی تجاری، تأسیس مناطق ویژه اقتصادی و مشوق‌های اقتصادی دیگر برای سرمایه‌گذاران خارجی بر سر جذب سرمایه‌های خارجی با یکدیگر رقابت می‌کنند.

وضعیت کشورهای در حال توسعه در رابطه با عوامل سیاسی کمی متفاوت از وضعیت و عملکرد آن‌ها در مورد عوامل اقتصادی است. ساختار اقتصادی کشورها، مخصوصاً کشورهای در حال توسعه در برابر عوامل نامطلوب داخلی بسیار ضربه‌پذیر است. بی‌ثباتی سیاسی به‌عنوان مهم‌ترین عامل داخلی، نزدیک‌ترین تعامل را با مفهوم امنیت اقتصادی در تأثیرگذاری بر عوامل تولید دارد. در کشورهای در حال توسعه، نااطمینانی که در فضای بی‌ثباتی سیاسی و خشونت‌های غیرقاعده‌مند پدید می‌آید، موجب کاستن از سرمایه‌گذاری‌ها، عدم توانایی کشور در جذب موفق سرمایه‌های خارجی و فرار سرمایه می‌گردد. پدیده تروریسم از جمله شاخص‌های بی‌ثباتی سیاسی است که امروزه به‌عنوان یکی از مسائل حساس جامعه بین‌الملل مخصوصاً کشورهای در حال توسعه مطرح شده و آثار آن بر تحولات روابط اقتصادی و سیاسی بین‌الملل گسترده است. با توجه به مطالب ذکر شده، تحقیق حاضر به دنبال آن است تا چگونگی رابطه میان تروریسم

(به‌عنوان یکی از شاخص‌های بی‌ثباتی سیاسی) و جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (منطقه منا^۱) را مشخص نماید. سازمان‌دهی مقاله بدین صورت است که در ادامه و در بخش دوم ادبیات موضوع شامل مبانی نظری و پیشینه تجربی ارائه شده است. بخش سوم تحقیق به بررسی وضعیت پدیده تروریسم در جهان و منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا اختصاص یافته است. در بخش چهارم ضمن معرفی مدل مورد استفاده، تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق گزارش شده و در نهایت در بخش پنجم نتیجه‌گیری تحقیق ارائه شده است.

۲- ادبیات موضوع

۲-۱- مبانی نظری

تا قبل از دهه ۱۹۶۰، تئوری خاصی در مورد FDI وجود نداشت و مفهوم FDI به‌عنوان بخشی از نظریه نو کلاسیک سرمایه مطرح می‌شد. بعد از دهه ۱۹۶۰ در نتیجه افزایش حجم FDI، ادبیات نظری فراوانی به وجود آمد که در صدد تبیین علل و انگیزه‌های وقوع FDI، زمان وقوع آن و مکان‌هایی که به‌عنوان میزبان برای FDI مطرح می‌شدند، برآمدند. در رابطه با توضیح FDI به‌عنوان بخشی از نظریه نو کلاسیک سرمایه، دو مشکل اساسی وجود داشت که عملاً بعد از دهه ۱۹۶۰ ظاهر شدند. اول این که FDI چیزی فراتر از انتقال سرمایه بود و شامل مواردی از قبیل انتقال تکنولوژی، مهارت‌های سازمانی و مدیریتی می‌شد. دوم این که برخلاف جریان سرمایه که انتقال مواد و وجوه در میان دو بخش مستقل در بازار صورت می‌گرفت، در FDI انتقال بیشتر در درون یک شرکت روی می‌داد (Dunning and Lundan, 2008, p.82). این دو عامل سبب شد تا ادبیات ویژه‌ای در خصوص FDI مطرح گردد. در یک نگاه کلی، مهم‌ترین نظریه‌های مطرح شده در خصوص FDI را می‌توان به صورت زیر طبقه‌بندی نمود (Jones and Wren, 2006, pp. 27-):

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۱ منطقه خاور میانه و شمال آفریقا (Middle East and North Africa) که به اختصار منطقه منا (MENA) نامیده می‌شود، اصطلاحی است که برای نامیدن کشورهای عمده تولیدکننده نفت که در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا قرار دارند به کار می‌رود (<http://web.worldbank.org>). حد این منطقه از کشور مراکش در شمال غربی قاره آفریقا آغاز می‌شود و تا ایران، شرقی‌ترین کشور منطقه خاورمیانه امتداد می‌یابد.

نظریه فعالیت‌های بین‌المللی ۱ بنگاه‌ها (Heymer, 1976)

نظریه چرخه عمر محصول ۲ (Vernon, 1966)

نظریه سرمایه‌گذاری عمودی و افقی ۳ (Caves, 1971)

نظریه درونی‌سازی ۴ (Buckley and Casson, 1976)

نظریه التقاطی ۵ (Dunning, 1977)

نظریه رفتار استراتژیک ۶ بنگاه‌ها (Graham, 1978)

در مجموع تمامی نظریه‌های مطرح شده در ارتباط با FDI را می‌توان در قالب ۴ دسته، نظریه‌های مبتنی بر فرض بازار کامل ۷، نظریه‌های مبتنی بر بازارهای ناقص، سایر نظریه‌ها و نظریه‌های مبتنی بر سایر عوامل ۸ اثرگذار بر FDI، تقسیم‌بندی نمود (Moosa, 2002, p. 23). با توجه به گستردگی نظریات مطرح در زمینه FDI و جهت رعایت اختصار در این بخش فقط به ارائه نظریه‌های مبتنی بر سایر عوامل مؤثر بر FDI پرداخته شده است.

۲-۲- نظریه‌های مبتنی بر سایر عوامل مؤثر بر FDI

عواملی را که غالباً برای توضیح جریان FDI به کار می‌روند می‌توان در قالب سه گروه شامل ریسک سیاسی و ریسک کشور؛ سیاست مالیاتی، موانع تعرفه‌ای و مقررات دولتی؛ عوامل استراتژیک و بلندمدت تقسیم‌بندی نمود. از بین موارد ذکر شده گروه ریسک سیاسی و ریسک کشوری بیشتر با موضوع تحقیق در ارتباط می‌باشند؛ بنابراین در این بخش نخست تعریفی از مفهوم ریسک سیاسی ارائه می‌گردد و سپس رابطه بین ریسک سیاسی، به خصوص تروریسم به عنوان شاخصی برای ریسک سیاسی و جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

1. International Operations
2. Product Life-Cycle
3. Vertical and Horizontal Investment
4. Internalization
5. Eclectic
6. Strategic Behavior
7. Perfect Market
8. Theories Based On Other Factors

مفهوم ریسک سیاسی در پیشینه و ادبیات راجع به این موضوع موقعی به ظهور رسید که در دهه ۱۹۶۰، کشورهای تازه استقلال یافته در صدد فائق آمدن بر مسائل کمبود مالی شان از طریق بنگاه‌های چندملیتی برآمدند و در آن دهه این مفهوم با اهمیت تلقی شد. افزایش اهمیت ریسک سیاسی بعدها منجر به تلاش‌هایی جهت کمی کردن آن (ریسک سیاسی) شد. Heenan و Rummel (۱۹۷۸) نخستین مطالعه را در خصوص ارزیابی ریسک سیاسی انجام دادند. در سال ۱۹۷۹، Coply و O'Leary شروع به توسعه دادن سیستم ارزشیابی خدمات ریسک سیاسی (PRS) کردند، که در دهه ۱۹۸۰ در سطح گسترده توسط بنگاه‌های چندملیتی مورد استفاده قرار گرفت. از آن زمان به بعد، رویکردهای تازه به ریسک سیاسی باهدف کمی کردن آن و انسجام و تکمیل آن در فرایند تصمیم‌گیری مؤسسات توسعه یافته است (Moosa, 2002, p.149).

علی‌رغم وجود مباحث زیادی که در رابطه با ریسک سیاسی طی دهه‌های گذشته مطرح شده است، توافق جمعی صریحی در مورد تعریف ریسک سیاسی وجود ندارد. ادبیات موضوع در برگیرنده تعاریف گوناگون از ریسک سیاسی است. Robock و Simmonds ریسک سیاسی را؛ موقعی که ناپیوستگی‌هایی در محیط تجاری در نتیجه تغییرات سیاسی پیش‌بینی‌ناپذیر اتفاق می‌افتد؛ به‌عنوان مسئله اصلی در سرمایه‌گذاری بین‌المللی در نظر می‌گیرند (Robock and Simmonds, 1973). تعریف دیگر توسط Heandel ارائه شده است. وی ریسک سیاسی را به‌عنوان ریسک یا احتمال اتفاق افتادن بعضی از تغییرات سیاسی تعریف می‌کند که چشم اندازهای سرمایه‌گذاری را تغییر می‌دهد (Heandel, 1979).

تعریف ساده و مستقیم ریسک سیاسی این است که آن را بخشی از ریسک کشوری در نظر بگیریم که به عوامل سیاسی مرتبط است. در واقع برخی مواقع مفهوم وسیع‌تر ریسک کشور به‌جای ریسک سیاسی مورد استفاده قرار می‌گیرد که اشاره به آثار بالقوه نامساعد محیط یک کشور بر روی جریان سرمایه ناشی از FDI دارد. ریسک کشور خود ناشی از عوامل ریسک سیاسی و عوامل ریسک اقتصادی یا مالی است و از این رو ریسک سیاسی به‌عنوان زیرمجموعه‌ای از ریسک کشور شناخته می‌شود.

1. Political Risk Services (PRS)

جدول (۱): منابع ریسک سیاسی

عوامل	نمودها
محدودیت بر ورود سرمایه‌گذاران خارجی	محدودیت بر درصدی از سهام بنگاه که سرمایه‌گذار خارجی می‌تواند آن را نگهداری کند. محدودیت بر انواع حرفه‌ها که سرمایه‌گذاران خارجی ممکن است تصدی کنند. محدودیت بر مالکیت
دستگاه‌هایی برای کنترل جریان‌های FDI	غیرقانونی کردن یکسره صنایع منتخب معیارهای مبهم درباره تأیید رسمی FDI مالیات زیاد و مشوق‌های ضعیف محدودیت‌هایی بر حقوق صاحبان شرکت‌ها محلی بودن محتوای قوانین و قواعد مورد نیاز
محدودیت بر مبادلات ارز خارجی	محدودیت بر سرمایه و بازگردانی سود محدودیت بر بازگردانی از طریق ارزش خالص محدودیت بر بازگردانی از طریق ارز خارجی
مداخله حکومت	کنترل‌های قیمتی کنترل کردن انحصارها بزرگ بودن بخش دولتی
بی‌ثباتی اجتماعی	ساختارهای اجتماعی شکننده سطح سازمانی ضعیف در جامعه فساد
خشونت سیاسی	فعالیت‌های تروریستی، جرم، جنگ مدنی، نافرمانی مدنی، شورش‌ها
ناتوانی حکومت	قادر نبودن به سامان دادن اصلاحات اقتصادی و اجرایی کمبود نهادها و روحیه دموکراتیک
روابط ناخوشایند با سازمان‌های بین‌المللی	روابط متلاطم و نامساعد با صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی روابط ناخوشایند با سازمان ملل
کمبود و فقدان تعهد به محیط بین‌المللی و قواعد کار	عدم تعهد به قواعد سرمایه‌گذاری دوطرفه غصب زیرکانه سودهای کسب‌شده
روابط ناخوشایند با سرمایه‌گذاران خارجی در ۵ سال اخیر	نگرش خصمانه احزاب و جامعه به FDI ادعاهای خصمانه احزاب برنامه‌های خصمانه

خسونت علیه خارجی‌ها عدم تحمل خارجی‌ها محدودیت بر نیروی کار بیگانه	نگرش‌های خصمانه به خارجی‌ها
فقدان شفافیت رازداری در مورد اغلب تصمیمات سیاسی و اقتصادی	بیزاری کشورهای میزبان نسبت به آشکار کردن اطلاعات قابل اعتماد

منبع: Wafo 1998, pp.18-20

عوامل متعددی وجود دارند که منجر به ریسک سیاسی در یک کشور می‌گردند. عوامل یا منابع ریسک سیاسی به همراه نمودهای آن‌ها در سیزده عنوان مختلف توسط Wafo (۱۹۹۸) طبقه‌بندی شده که در جدول (۱) ارائه شده است.

همان‌گونه که در جدول فوق نیز می‌توان مشاهده نمود، ریسک سیاسی شامل مؤلفه‌هایی از قبیل جنگ، فعالیت‌های تروریستی، اشغال توسط نیروی خارجی، شورش‌ها، بی‌نظمی‌ها، وضعیت مصرف‌کنندگان در کشور میزبان، وضعیت دولت (حکومت) کشور میزبان، تغییرات در قوانین و مقررات ناظر بر FDI، مسدود کردن انتقال دارایی‌های مالی و بروکراسی است. تمامی مؤلفه‌های ذکر شده می‌توانند اثر منفی بر جریان سرمایه ناشی از FDI داشته باشند. به‌طور کلی ریسک سیاسی اشاره به زیان بالقوه یک شرکت ناشی از وضعیت نامناسب و تغییرات منفی کشور میزبان دارد. باید خاطرنشان کرد که در نظر محققین علوم سیاسی، از بین مؤلفه‌های ذکر شده، تروریسم به‌عنوان یکی از عناصر بسیار مهم در بی‌ثباتی سیاسی کشورهای مختلف مطرح و یک منبع ثابت در تمامی تنش‌های جهان بعد از جنگ جهانی دوم بوده است (Blomberg et al., 2004, p. 1009).

تروریسم می‌تواند هزینه‌هایی را به کشوری که در آن به وقوع پیوسته، اعمال کند. وقایع تروریستی دارای پیامدهای اقتصادی از طریق فرار سرمایه، منحرف کردن سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، تخریب زیرساخت‌ها، هدایت وجوه سرمایه‌گذاری عمومی به سمت تأمین امنیت یا محدود کردن تجارت است (Keefer and Loayza, 2008, p. 18).

بروز حوادث تروریستی، همانند شرایطی از قبیل وقوع جنگ داخلی که ممکن است باعث به وجود آمدن پدیده فرار سرمایه گردد، می‌تواند منجر به کاهش بسیار زیاد در جریان سرمایه به

داخل یک کشور گردد (Enders and Sandler, 1996; Enders et al., 2006). وقایع تروریستی همانند تعارض‌های داخلی ۱ ممکن است عوارض منفی خارجی به کشورهای همسایه تحمیل کند به طوری که وقوع یک حمله تروریستی در یک کشور همسایه می‌تواند موجب کاهش ورود سرمایه به کشورهای همسایه و به تبع آن کاهش فعالیت‌های اقتصادی گردد. به عنوان مثال تروریسم می‌تواند فعالیت صنایع بخصوصی را در کشورهای مختلف متأثر کند، همچنان که بعد از حادثه ۱۱ سپتامبر صنعت هواپیمایی و صنعت تروریسم را تحت تأثیر قرار داد (Drakos 2004; Ito and Lee 2004).

۲-۳- پیشینه تحقیق

در این بخش به طور خلاصه به بررسی مطالعات انجام شده در زمینه موضوع مورد تحقیق در قالب مطالعات خارجی و داخلی پرداخته شده است.

Enders و Sandler (1996) در مطالعه خود به بررسی اثر تروریسم بر جذب FDI در کشورهای اسپانیا و یونان پرداختند. نتایج مطالعه آن‌ها نشان داد که رابطه منفی بین تروریسم و خالص FDI ورودی وجود دارد به نحوی که افزایش یک درصدی در میزان وقایع تروریستی منجر به کاهش ۱۳/۵ درصدی در خالص FDI ورودی به کشور اسپانیا و کاهش ۱۱/۹ درصدی به کشور یونان می‌گردد.

Blomberg و همکاران (2004) با استفاده از روش خود رگرسیون برداری (VAR) پیامدهای کلان اقتصادی تروریسم را در ۱۷۷ کشور طی دوره زمانی ۱۹۶۸ تا ۲۰۰۰ بررسی کردند. نتایج مطالعه آن‌ها نشان داد که تروریسم اثر منفی و معنی‌داری بر روی رشد اقتصادی و مخارج سرمایه‌گذاری دارد.

Enders و همکاران (2006) به بررسی اثر تروریسم بین‌المللی بر تغییر جریان FDI آمریکا بین سایر کشورها پرداختند. نتایج بررسی آن‌ها نشان داد که حادثه ۱۱ سپتامبر اثر پایدار اندکی بر جریان FDI آمریکا داشته است. با این حال اثر وقایع تروریستی بر حجم FDI آمریکا در کشورهای

OECD بسیار معنی دار است. به نحوی که ترکیه و یونان بیشترین کاهش در حجم FDI آمریکا را تجربه کرده‌اند.

Lee و Kang (2007) در مطالعه‌ای خود با استفاده از داده‌های تابلویی به بررسی رابطه بین تروریسم و FDI پرداختند. آن‌ها دریافتند که طی دوره (۲۰۰۰-۱۹۸۰) رابطه منفی و معنی داری بین تروریسم و جریان ورود سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی وجود دارد به طوری که یک واحد افزایش در شاخص تروریسم موجب کاهش ۰/۶-۰/۳ درصدی در موجودی FDI می‌شود.

Abadie و Gardeazabal (2008) در مطالعه خود به بررسی اثر ریسک ناشی از تروریسم بر خالص ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ۱۱۰ کشور جهان پرداختند. نتایج مطالعه آن‌ها حاکی از این بود که یک انحراف معیار افزایش در ریسک ناشی از حوادث تروریستی موجب کاهش ۵ درصدی در خالص ورودی FDI در نمونه مورد مطالعه می‌گردد.

Bandyopadhyay و همکاران (2013) در مطالعه خود رابطه بین تروریسم و FDI را در بین ۷۸ کشور در حال توسعه طی دوره ۲۰۰۸ - ۱۹۸۴ مورد بررسی قرار دادند. نتایج مطالعه نشان داد که تروریسم (چه تروریسم داخلی و چه حوادث تروریسم بین‌الملل) سبب کاهش جریان FDI در نمونه مورد مطالعه می‌گردد.

Stanisić (2013) تأثیر عوامل نهادی و تروریسم بر جریان FDI در کشورهای صادرکننده و میزبان FDI طی دوره ۲۰۱۰ - ۱۹۹۵ را مورد بررسی قرار داده است. وی نشان داد که افزایش حملات تروریستی به سرمایه‌گذاران در کشور میزبان FDI موجب کاهش شدید FDI ورودی به آن کشور می‌شود و زمانی که یک سرمایه‌گذار مورد حمله تروریستی قرار می‌گیرد، سایر سرمایه‌گذاران در معرض آثار سرریز منفی آن حمله قرار خواهند گرفت. در نهایت مطالعه وی نشان داد که ثبات سیاسی از مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر جذب FDI است.

مطالعات تجربی متعددی در مورد اثر عوامل مختلف بر جذب FDI در داخل صورت گرفته است، ولی هیچ‌یک از مطالعات انجام گرفته به بررسی رابطه تروریسم و جذب FDI پرداخته‌اند. با این حال در این بخش برخی از مطالعات تجربی که بیشترین ارتباط را با موضوع مورد تحقیق دارند مورد اشاره قرار گرفته‌اند.

Mahdavi Adeli و همکاران (2008) در مطالعه‌ای با عنوان تأثیر حکمرانی خوب بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای با درآمد متوسط با استفاده از روش داده‌های ترکیبی،

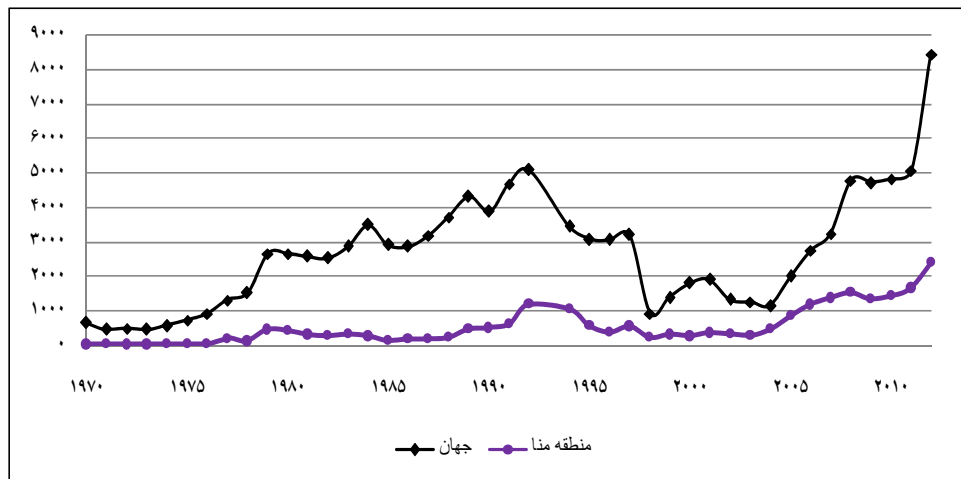
تأثیر حکمرانی خوب بر جذب FDI را برای نمونه‌ای ۳۴ کشوری بین سال‌های ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۴ برآورد کردند. نتایج تخمین‌ها نشان می‌دهد که حکمرانی خوب از عوامل مؤثر در جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای با درآمد متوسط است.

Dargahi (2006) در مطالعه خود با استفاده از روش GLS به برآورد الگوهای مختلف برای توضیح جریان ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه طی دهه‌های ۸۰-۹۰ میلادی پرداخت. نتایج مطالعه وی نشان داد که آزادی اقتصادی، اندازه بازار و رشد اقتصادی اثر مثبت و ریسک‌های مالی، اقتصادی و سیاسی و همچنین نرخ‌های دستمزد بالا اثر منفی بر جذب FDI دارند.

Najarzadeh و همکاران (2005) با استفاده از داده‌های پانلی، عوامل مؤثر بر جذب FDI در ۳۱ کشور اسلامی را طی دوره ۲۰۰۰-۱۹۹۵ مورد مطالعه قرار دادند. نتایج به دست آمده نشان داد که گسترش اندازه بازار، اجرای سیاست‌های مناسب بازرگانی، کاهش نرخ تورم، کاهش کسری بودجه و نیز کاهش بدهی‌های خارجی دولت دارای اثری مثبت بر جذب FDI در کشورهای اسلامی است.

۳- بررسی وضعیت پدیده تروریسم در جهان و منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا

روند حوادث تروریستی در جهان و منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (منا) طی سال‌های ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۲ در نمودار (۱) نشان داده شده است. بررسی حوادث تروریستی در جهان نشان‌دهنده یک روند صعودی از سال ۱۹۷۰ تا سال ۱۹۹۲ است. به نحوی که کل حوادث تروریستی جهان از میزان ۶۵۱ حادثه در سال ۱۹۷۰ به میزان ۵۰۸۱ حادثه در سال ۱۹۹۲ رسیده است. بعد از سال ۱۹۹۲ یک روند نزولی تا سال ۱۹۹۸ در میزان حوادث تروریستی وجود داشته است. هماهنگی روند حوادث تروریستی در این دوره با دوره جنگ سرد و پایان آن در سال ۱۹۹۱ جای تأمل دارد. در مقایسه با جهان، منطقه منا روند ثابتی را در خصوص حوادث تروریستی تجربه کرده است.

نمودار (۱): روند حوادث تروریستی در جهان و منطقه منای سال‌های ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۲

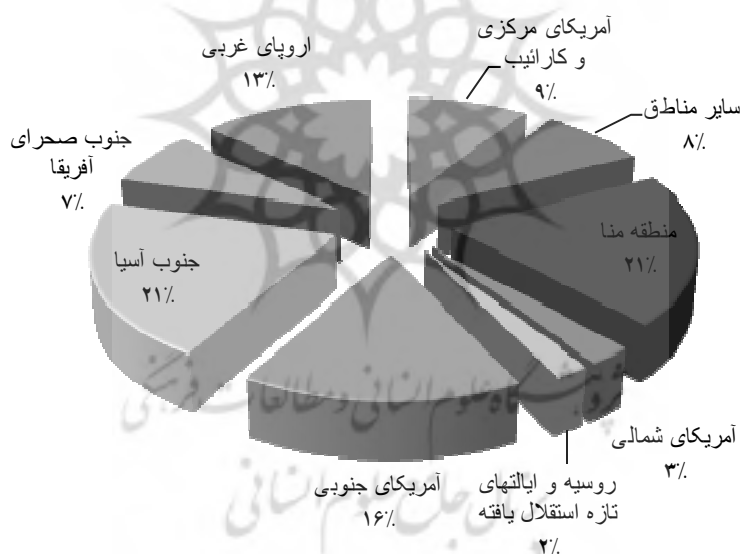
منبع: <http://start.umd.edu>

طی سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۰۴ حوادث تروریستی شاهد یک روند نوسانی در سطوح پایین بوده است. میزان حوادث تروریستی در این دوره نسبت به ۲۰ سال گذشته کاهش چشمگیری را نشان می‌دهد و شوک ناشی از حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ و حمله به افغانستان نیز تا سال ۲۰۰۴ تغییر چندانی بر جریان حوادث تروریستی نداشته است. پس از سال ۲۰۰۴ میزان حوادث تروریستی در جهان به شدت افزایش یافته، به نحوی که در سال ۲۰۰۸ با ۴۷۸۹ حادثه تروریستی به میزان بسیار اندکی از بیشترین مقدار خود در ۳۹ سال گذشته فاصله داشته است. از سال ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۱ روند حوادث تروریستی نسبتاً ثابت بوده است؛ با این حال میزان حوادث تروریستی در سطوح بالای ۴۷۰۰ حادثه در سال حفظ شده است. در سال ۲۰۱۲ تعداد حوادث تروریستی در جهان با نرخ رشد ۶۶ درصدی نسبت به سال ۲۰۱۱ به رقم قابل توجه ۸۴۴۱ حادثه رسیده است. در همین سال منطقه منا با تجربه رشد ۴۵ درصدی در تعداد حوادث تروریستی، ۲۸/۶ درصد از کل حوادث تروریستی جهان را در خود جای داده است.

بررسی سهم منطقه منا از کل حوادث تروریستی جهان نیز نشان می‌دهد که تا سال ۲۰۰۱ متوسط سهم منطقه منا از کل حوادث تروریستی جهان برابر با ۱۲ درصد بوده و از سال ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۲ این سهم به رقم قابل ملاحظه ۳۳/۸ درصد افزایش یافته است. حمله آمریکا به عراق و

افغانستان به بهانه مبارزه با تروریسم و اعتراضات و انقلاب‌های به وقوع پیوسته در این منطقه را که تحت عنوان بهار عربی در جهان شناخته شد، می‌توان از مهم‌ترین دلایل افزایش قابل توجه حوادث تروریستی در منطقه منا دانست. قابل ذکر است که این افزایش سهم از حوادث تروریستی در منطقه منا بیشتر به دلیل افزایش حوادث تروریستی در کشور عراق بوده است. بررسی داده‌ها نشان می‌دهد که در حدود ۷۰ درصد حوادث تروریستی منطقه منا در سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۲ در کشور عراق رخ داده و این کشور بیش از سایر کشورها در منطقه مذکور قربانی حوادث تروریستی بوده است. ظاهراً حمله به این کشور به بهانه مبارزه با تروریسم خود عامل افزایش تروریسم در این کشور شده است. در کل طی سال‌های ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۲ بیش از ۱۱۳ هزار حادثه تروریستی در نقاط مختلف جهان به وقوع پیوسته که نتیجه آن‌ها بیش از ۱۰۶ هزار کشته و در حدود ۱۰۳ هزار زخمی بوده است. در منطقه منا نیز طی دوره مذکور بیش از ۲۳ هزار حادثه تروریستی با ۲۲ هزار نفر کشته و ۲۱۶۴۹ نفر زخمی رخ داده است.

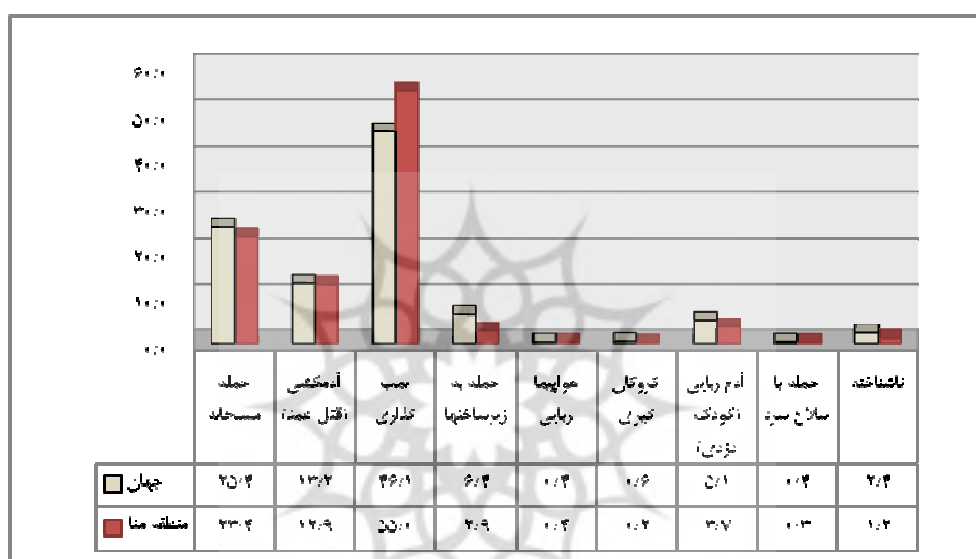
نمودار (۲) سهم مناطق مختلف جهان را از کل حوادث تروریستی جهان طی دوره ۲۰۱۲-۱۹۷۰ نشان می‌دهد.

نمودار (۲): سهم مناطق مختلف جهان از کل حوادث تروریستی طی دوره ۲۰۱۲-۱۹۷۰

منبع: <http://start.umd.edu>

طی دوره مورد مطالعه بیشترین میزان حوادث تروریستی مربوط به جنوب آسیا می باشد که ۲۰/۹ درصد (در حدود ۲۳۶۸۰ حادثه) از کل حوادث تروریستی در جهان را به خود اختصاص داده است؛ به عبارت دیگر در طی ۴۲ سال گذشته به طور متوسط برای هر سال بیش از ۵۶۰ حادثه تروریستی در این منطقه رخ داده است. اکثر حوادث تروریستی در این منطقه متعلق به کشور افغانستان و سپس پاکستان است. منطقه منا و منطقه آمریکای جنوبی به ترتیب با سهم ۲۰/۴ درصد و ۱۶ درصدی از کل حوادث تروریستی جهان در رتبه های دوم و سوم جهان قرار گرفته اند. رتبه بندی و سهم اقدامات تروریستی به لحاظ نوع حمله تروریستی در جهان طی دوره ۲۰۱۲-۱۹۷۰ در نمودار (۳) نشان داده شده است.

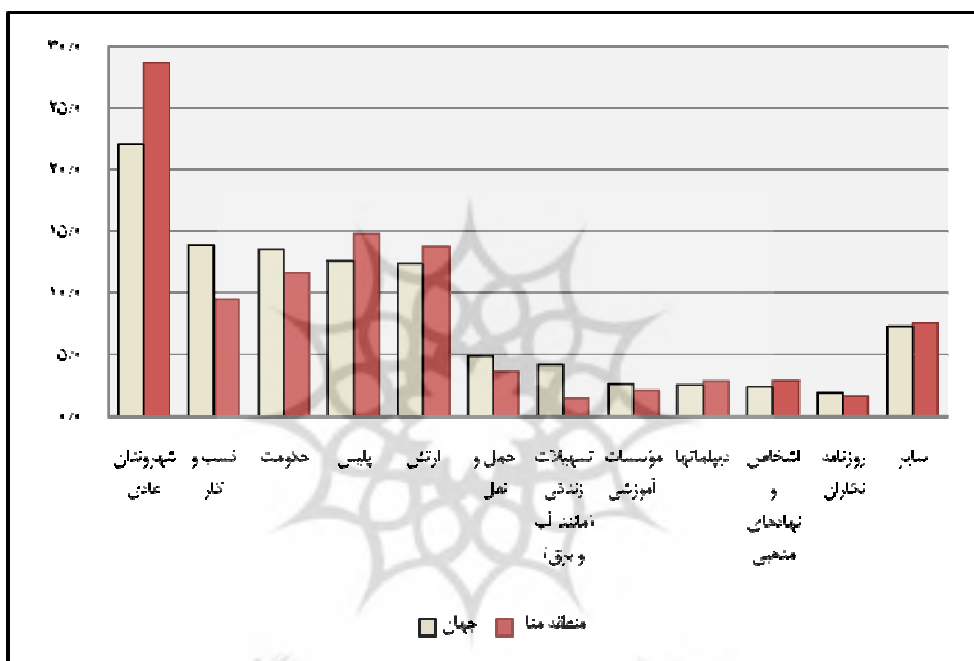
نمودار (۳): سهم اقدامات تروریستی به لحاظ نوع حمله تروریستی در جهان و منطقه منا طی دوره ۲۰۱۲-۱۹۷۰ (درصد)

منبع: <http://start.umd.edu>

با توجه به اطلاعات ارائه شده در نمودار (۳) می توان ملاحظه نمود که بیش از ۴۶ درصد از اقدامات تروریستی در جهان و ۵۵ درصد این اقدامات در منطقه منا از طریق بمب گذاری صورت گرفته است و در حدود ۲۵ درصد اقدامات تروریستی نیز از طریق حمله مسلحانه انجام می گیرد.

قتل عمد در رتبه سوم قرار گرفته و در حدود ۱۳ درصد از انواع فعالیت‌های تروریستی را شامل می‌شود. در مجموع می‌توان بیان نمود که تقریباً ۹۰ درصد کل فعالیت‌های تروریستی در جهان و منطقه منا از طریق بمب‌گذاری، حمله مسلحانه و قتل عمد صورت می‌گیرد. همچنین قابل توجه است که سهم آدم‌ربایی به صورت دزدی کودکان هم در سطح جهان و هم در منطقه منا بیش از سهم سایر انواع حملات تروریستی از قبیل هواپیماربایی، گروگان‌گیری و حمله با سلاح سرد است.

نمودار (۴) سهم اهداف مختلف که بیش از ۹۲ درصد فعالیت‌های تروریستی جهان و منطقه منا در دوره ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۲ متوجه آن‌ها بوده است را نشان می‌دهد.

نمودار (۴): سهم اهداف مختلف در فعالیت‌های تروریستی جهان و منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا طی دوره ۱۹۷۰-۲۰۱۲ (درصد)

منبع: <http://start.umd.edu>

مطابق نمودار (۴)، شهروندان عادی بیشترین سهم را در بین اهداف دیگر فعالیت‌های تروریستی در جهان و منطقه منا به خود اختصاص داده است. به نحوی که بیش از ۲۰ درصد از اقدامات

تروریستی در جهان و در حدود ۲۹ درصد در منطقه مناطی دوره ۲۰۱۲ - ۱۹۷۰ علیه شهروندان عادی بوده است. کسب و کار، حکومت، پلیس و ارتش به ترتیب رتبه‌های دوم تا پنجم را در این رابطه در جهان دارا هستند. برای سایر اهداف فعالیت‌های تروریستی می‌توان اماکن عمومی، خطوط هوایی، گردشگران، تجهیزات ارتباطی، ناوگان دریایی و اقدامات برای سقط جنین را برشمرد که در ۷/۵ درصد از فعالیت‌های تروریستی مورد حمله قرار گرفته‌اند.

مدل تحقیق، برآورد مدل و تجزیه و تحلیل یافته‌ها

مدل اصلی مورد استفاده در این تحقیق را می‌توان به صورت رابطه (۱) بیان نمود. همان‌گونه که در بخش مبانی نظری تحقیق ذکر شد نظریات مطرح شده در خصوص FDI به ۴ گروه تقسیم بندی می‌شود. با توجه به این که ریسک سیاسی به عنوان یکی از عوامل اثرگذار بر جریان FDI در گروه چهارم (نظریات مربوط به سایر عوامل مؤثر بر جریان FDI) مورد اشاره قرار گرفته و فعالیت‌های تروریستی به عنوان یکی از نمودهای ریسک سیاسی مطرح است، لذا مبنای نظری مدل مورد استفاده در این تحقیق را می‌توان در گروه نظریات مربوط به سایر عوامل مؤثر بر جریان FDI دانست. به لحاظ تجربی نیز مدل استفاده شده در تحقیق حاضر بر گرفته از مطالعه بندیوادیای و همکاران (۲۰۱۳) است.

$$(FDI_{it}) = f(GDP_{pc}, OPEN, TERROR) \quad (1)$$

در مدل فوق، FDI بیانگر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ورودی به صورت درصدی از تولید ناخالص داخلی، GDPpc تولید ناخالص داخلی سرانه (به قیمت ثابت دلار ۲۰۰۵)، OPEN درجه باز بودن تجاری و TERROR میزان حوادث تروریستی در نمونه مورد مطالعه است. دوره زمانی تحقیق از سال ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۲ بوده و نمونه مورد مطالعه شامل کشورهای منتخب از منطقه منا است. در مورد علت انتخاب این منطقه باید اشاره کرد که با توجه به عوامل اقتصادی و سیاسی تأثیرگذار بر جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، می‌توان منطقه منا را به عنوان یک منطقه ویژه مورد مطالعه قرار داد. به لحاظ عوامل اقتصادی باید گفت که منطقه منا نسبت به سایر مناطق جغرافیایی جهان به دلیل برخورداری از جمعیت زیاد و بازار بزرگ‌تر، منابع انرژی فراوان و موقعیت ویژه جغرافیایی دارای اهمیت زیادی برای سرمایه‌گذاران خارجی است. این در حالی است که مطابق داده‌های بانک جهانی تا سال ۲۰۱۲ سهم کشورهای منطقه منا تنها در حدود ۳/۹

درصد از کل جریان ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در جهان بوده است. شاید این ناکامی در جذب FDI تا حدود زیادی ناشی از عوامل سیاسی منطقه باشد، چراکه به لحاظ ثبات سیاسی، این منطقه از شرایط مساعدی برخوردار نیست. به‌عنوان مثال بر اساس گزارش پایگاه داده‌های جهانی تروریسم ۱ (GTD) بالغ بر ۲۳۱۱۸ حادثه تروریستی طی دوره ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۲ در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا به وقوع پیوسته است که باعث شده تا بعد از جنوب آسیا (با ۲۳۶۸۲ واقعه تروریستی)، منطقه منامقام دوم جهان را در میزان وقوع حوادث تروریستی داشته باشد. همچنین حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ میلادی و به دنبال آن حمله به دو کشور افغانستان و عراق به بهانه مبارزه با تروریسم و نیز اعتراضات و انقلاب‌های روی داده در این منطقه از سال ۲۰۱۰ به بعد باعث گردیده تا شاهد تأثیر بیشتر پدیده تروریسم در مسائل جامعه جهانی به‌ویژه مسائل اقتصادی و سیاسی منطقه مناباشیم. بر این اساس تمرکز مطالعه حاضر بر بررسی اثر تروریسم بر جذب FDI در منطقه مناست. اسامی کشورها منتخب این منطقه که نمونه مورد مطالعه را تشکیل می‌دهد عبارت‌اند از: الجزایر، بحرین، مصر، ایران، اردن، کویت، مالت، مراکش، عربستان، سوریه، تونس، ترکیه و امارت متحده عربی ۲.

آمار و اطلاعات لازم به‌استثنای داده‌های تروریسم از سایت بانک جهانی ۳ استخراج شده است. در مورد تروریسم نیز در این مطالعه از تعداد کل وقایع تروریستی به وقوع پیوسته در هر کشور در نمونه مورد مطالعه به‌عنوان متغیر نماینده میزان فعالیت‌های تروریستی استفاده شده و اطلاعات آن نیز از پایگاه جهانی داده‌های تروریسم ۴ استخراج شده است.

در مطالعه حاضر جهت بررسی واکنش FDI به شوک‌های تروریسم از تحلیل تابع عکس‌العمل آنی ۵ حاصل از تکنیک خود رگرسیون برداری پانلی ۶ (Panel VAR) استفاده شده است؛ بنابراین مدل اصلی تحقیق (مدل ۱) در قالب الگوی Panel VAR بازنویسی شده و فرم خلاصه‌شده آن را

1. Global Terrorism Database (GTD)

۲. مبنای انتخاب کشورها، دسترسی به داده‌های مورد نیاز طی دوره مورد مطالعه بوده است.

3. <http://databank.worldbank.org>

4. <http://start.umd.edu>

5. Impulse Response Function

6. Panel Vector Auto-Regression (Panel VAR)

می توان به صورت زیر بیان نمود:

$$Y_{it} = \Gamma(L)Y_{it} + u_i + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

که در آن Y_{it} شامل بردار متغیرهای ذکر شده در مدل (۱) بوده و $\Gamma(L)$ ماتریس چندجمله‌ای بر اساس عملگر وقفه است u_i بیانگر بردار اثرات ویژه هر کشور و ε_{it} نیز بردار اجزاء اخلاص است.

با توجه به اینکه در پانل پویا، برآورد کننده اثرات ثابت^۱ به دلیل همبسته بودن اثرات ثابت با رگرسورها، ناسازگار است؛ لذا در این مطالعه به پیروی از لاو و ذیچینو (۲۰۰۶)^۲ از فرایند استفاده شده است. در این فرایند برای حذف اثرات ثابت، تمامی متغیرهای مدل تحقیق به انحرافات از میانگین پیشرو^۴ خود (که اصطلاحاً انحرافات متعامد^۵ نامیده می شود) تبدیل می شوند. شوند. برای توضیح بیشتر این فرایند می توان $\bar{y}_{it}^m$ را به عنوان میانگین حاصل از مقادیر آتی متغیر y_{it}^m تعریف کرده و آن را به صورت زیر در نظر گرفت:

$$\bar{y}_{it}^m = \sum_{s=t+1}^{T_i} y_{is}^m / (T_i - t) \quad (3)$$

که در آن y_{it}^m یکی از متغیرها در بردار $Y_{it} = (y_{it}^1, y_{it}^2, \dots, y_{it}^M)'$ بوده و T_i نشان دهنده آخرین دوره از مشاهده موجود برای کشور مورد نظر است. اگر $\bar{\varepsilon}_{it}^m$ نیز بیانگر میانگین به صورت فوق برای هر یک از اجزای اخلاص در بردار $\varepsilon_{it} = (\varepsilon_{it}^1, \varepsilon_{it}^2, \dots, \varepsilon_{it}^M)'$ باشد، در این حالت متغیرهای تبدیل یافته را می توان به صورت زیر بیان نمود:

$$\tilde{y}_{it}^m = \delta_{it}(y_{it}^m - \bar{y}_{it}^m) \quad (4)$$

و

1. Fixed-Effects Estimator
2. Love and Zicchino (2006)
3. Helmert Procedure
4. Forward Mean
5. Orthogonal Deviations

$$\tilde{\varepsilon}_{it}^m = \delta_{it} (\varepsilon_{it}^m - \bar{\varepsilon}_{it}^m) \quad (5)$$

که در آن $\delta_{it} = \sqrt{(T_i - t) / (T_i - t + 1)}$ است. این تبدیل را برای آخرین مشاهده نمی‌توان انجام داد چراکه مقدار آتی برای آخرین مشاهده وجود نداشته و نمی‌توان میانگین پیشرو برای آن محاسبه کرد. نهایتاً فرم تبدیل یافته برای مدل (۲) که حاوی متغیرها و اجزای اخلال تبدیل یافته است، به صورت زیر بیان می‌شود:

$$\tilde{Y}_{it} = \Gamma(L) \tilde{Y}_{it} + \tilde{\varepsilon}_{it} \quad (6)$$

فرایند تفاضل مرتبه اول ۱ در پانل‌های نامتوازن که میان داده‌ها شکاف وجود دارد (همانند داده‌های مطالعه حاضر)، دارای ضعف بوده و فرایند تفاضل‌گیری از میانگین پیشرو ۲ به‌عنوان یک راه جایگزین که دارای مزیت حفظ حجم نمونه در پانل نامتوازن است، مطرح می‌شود (Roodman, 2009). همچنین فرایند هلمرت خاصیت متعامد بودن میان متغیرهای تبدیل یافته و وقفه‌های آن‌ها را حفظ می‌نماید؛ بنابراین می‌توان از وقفه‌های متغیرهای تبدیل یافته به‌عنوان متغیرهای ابزاری استفاده کرده و مدل را با استفاده از تکنیک GMM برآورد نمود (Love and Zicchino, 2006).

در ادامه ضمن برآورد دستگاه Panel VAR برای نمونه مورد بررسی، به مطالعه اثرات متقابل پویا حاصل از شوک‌های ایجاد شده در الگو با استفاده از روش‌های توابع عکس‌العمل آنی و تجزیه واریانس پرداخته شده است^۳. در روش تجزیه واریانس سهم شوک‌های وارد شده بر متغیرهای مختلف الگو در واریانس خطای پیش‌بینی یک متغیر مشخص می‌شود. توابع عکس‌العمل آنی نیز رفتار پویای متغیرهای دستگاه را در طول زمان به‌هنگام وارد شدن شوک به‌اندازه یک انحراف معیار نشان می‌دهد. با استفاده از توابع عکس‌العمل آنی پاسخ پویای دستگاه به شوک واحد اعمال شده از سوی هر یک از متغیرها مشخص می‌گردد^۴.

1. First-Difference Procedure

2. Forward Means Differencing

^۳ قابل ذکر است که نتایج آزمون‌های ایستایی بر روی متغیرهای تحقیق حاکی از ایستا بودن آنها در سطح بوده و بنابراین می‌توان آنها را به طور مستقیم وارد فرایند تخمین نمود.

^۴ برای مطالعه بیشتر در مورد تکنیک Panel VAR به مطالعه Holtz Eakin et al (1988) رجوع شود.

نتایج حاصل از تجزیه واریانس خطای پیش‌بینی برای متغیرهای مورد بررسی در یک دوره ۱۰ ساله در جدول (۸) آورده شده است.

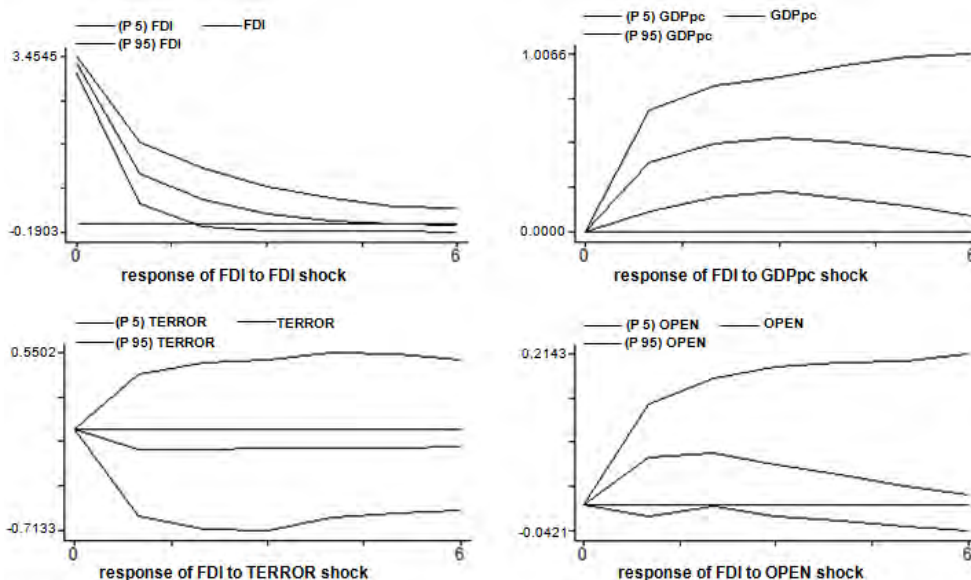
جدول (۲): تجزیه واریانس متغیرهای الگو برای دوره ۱۰ ساله

(TERROR)	(OPEN)	(GDPpc)	(FDI)	
۰/۰۰۱	۰/۰۱۴	۰/۱۱۹	۰/۸۶۵	(FDI)
۰/۰۰۲	۰/۰۰۸	۰/۹۸۶	۰/۰۰۴	(GDPpc)
۰/۰۰۴	۰/۹۱۲	۰/۰۵۹	۰/۰۲۵	(OPEN)
۰/۹۵۷	۰/۰۱۳	۰/۰۲۹	۰/۰۰۱	(TERROR)

منبع: محاسبات تحقیق

بر اساس جدول (۸) ملاحظه می‌شود که در بلندمدت (دوره ۱۰ ساله) در حدود ۸۶ درصد نوسانات FDI ورودی (به صورت درصدی از تولید ناخالص داخلی) توسط شوک‌های مربوط به خود FDI توضیح داده می‌شود و تقریباً ۱۲ درصد نوسانات این متغیر توسط شوک‌های ناشی از تولید ناخالص داخلی سرانه توضیح داده می‌شود. بقیه شوک‌ها در الگو سهم اندکی از تغییرات FDI را توضیح می‌دهند. همچنان که در جدول فوق مشاهده می‌شود، در بلندمدت بیش از ۹۸ درصد نوسانات متغیر تولید ناخالص داخلی سرانه (GDPpc) توسط شوک‌های خود متغیر توضیح داده شده است و بقیه متغیرها سهم بسیار ناچیزی در توضیح نوسانات این متغیر دارند. شبیه همین وضعیت نیز برای متغیرهای باز بودن تجاری (OPEN) و تروریسم (TERROR) در جدول (۸) قابل ملاحظه است. در ادامه جهت رعایت اختصار و با توجه به عنوان تحقیق، صرفاً جداول و نمودارهای عکس‌العمل آنی مربوط به واکنش متغیر FDI نسبت به شوک‌های وارد شده از طریق سایر متغیرهای مورد مطالعه ارائه شده است.

نمودار (۵) توابع عکس‌العمل آنی متغیر FDI ورودی به صورت درصدی از تولید ناخالص داخلی را در مقابل شوک‌های وارد شده به اندازه یک انحراف معیار از سوی متغیرهای الگو را نشان می‌دهد. در این نمودار خطوط وسطی بیانگر عکس‌العمل‌های آنی متغیر FDI ورودی تا ۶ دوره بوده و خطوط بالا و پایین، کرانه‌های مثبت و منفی برای انحراف معیار عکس‌العمل‌های آنی در سطح ۵ درصد می‌باشد که با استفاده از شبیه‌سازی مونت کارلو با ۱۰۰۰ بار تکرار محاسبه شده است.

نمودار (۵): توابع عکس‌العمل آنی برای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ورودی

همچنان که در نمودار (۶) ملاحظه می‌شود یک شوک مثبت در FDI ورودی باعث افزایش FDI می‌شود. بر اساس نمودار فوق اثر این شوک تا حدودی کوتاه‌مدت است به نحوی که بعد از حدود ۴ دوره اثر مثبت شوک حذف می‌شود. به‌طور مشخص سرمایه‌گذاران بین‌المللی جهت انتخاب یک کشور به‌عنوان میزبان و بنابراین سرمایه‌گذاری در آن کشور، جنبه‌های مختلفی از محیط کسب‌وکار در کشور هدف را مورد مطالعه قرار می‌دهند. لذا وقتی حجمی از سرمایه‌گذاری خارجی وارد یک کشور می‌شود و به‌عبارت‌دیگر یک شوک مثبت در FDI ورودی اتفاق می‌افتد، این وضعیت به‌عنوان علامتی برای سایر سرمایه‌گذاران است تا نسبت به سرمایه‌گذاری در آن کشور اقدام نموده و یا سرمایه‌گذاری خود را در کشور مورد نظر افزایش دهند.

آثار شوک مثبت متغیر تولید ناخالص داخلی سرانه (GDPpc)؛ که غالباً به‌عنوان شاخصی برای اندازه بازار هر کشور به کار گرفته می‌شود؛ بر روی FDI ورودی مثبت بوده و باعث افزایش سریع آن می‌شود. این افزایش در سال‌های دوم و سوم به‌صورت تدریجی بوده و سپس روند کاهشی ملامتی را نشان می‌دهد. با این حال اثر مثبت شوک GDPpc بر FDI برای بیش از ۶ سال پایدار مانده است.

تأثیر شوک متغیر باز بودن تجاری (OPEN) بر FDI نیز مطابق انتظار و مثبت است. به لحاظ کمی اثر شوک متغیر باز بودن تجاری کمتر شوک ناشی از متغیر تولید ناخالص داخلی سرانه در کشورهای منتخب خاورمیانه و شمال آفریقا است. همچنین اثرات شوک متغیر باز بودن تجاری تا ۶ سال پایدار می ماند.

واکنش FDI نسبت به شوک های ناشی از حوادث تروریستی (TERROR) نیز مطابق انتظارات تئوریک است. نتایج برآورد توابع عکس العمل آنی حاکی از این است که در اثر یک شوک مثبت در میزان حوادث تروریستی در نمونه مورد بررسی، جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی کاهش می یابد. واکنش منفی FDI نسبت به شوک های تروریسم با شیب بسیار ملایمی روند کاهشی داشته و حاکی از این است که تبعات وقوع حوادث تروریستی در کشورهای میزبان تا مدت ها می تواند منجر به کاهش سرمایه گذاری خارجی در آن کشورها شود. در حقیقت وقوع حوادث تروریستی منجر به بروز ریسک تروریسم شده و سبب افزایش هزینه های انجام کسب و کار از طریق صرف هزینه های بسیار برای تأمین امنیت و بیمه نمودن فعالیت اقتصادی، پرهزینه بودن انجام اقدامات پیشگیرانه و نیز دستمزدهای بالا برای کارکنانی که در معرض ریسک هستند، می شود. این هزینه ها بازده مورد انتظار فعالیت سرمایه گذاری را کاهش می دهد و چنان که ریسک تروریستی از حد معینی افزایش یابد، سرمایه گذار خارجی اقدام به انتقال سرمایه خود به یک کشور امن تر کرده و یا اینکه از انجام سرمایه گذاری در کشورهایی با حوادث تروریستی زیاد خودداری خواهد کرد.

مقادیر عکس العمل های آنی FDI نسبت به شوک های متغیرهای الگو به همراه کرانه های مثبت و منفی در جدول زیر ارائه شده است.

در رابطه با مقایسه نتایج مطالعه حاضر با مطالعات پیشین در خصوص اثر مثبت تولید ناخالص داخلی و باز بودن تجاری بر جریان ورودی FDI و منفی بودن اثر حوادث تروریستی بر جذب FDI می توان به سازگاری نتایج این مطالعه با نتایج مطالعات درگامی (۱۳۸۵)، نجارزاده و همکاران (۱۳۸۴) و همچنین نتایج حاصل از مطالعات اندرز و همکاران (۲۰۰۶)، کانگ و لی (۲۰۰۷)، عبادی و گاردیزابل (۲۰۰۸)، بندوپادیای و همکاران (۲۰۱۳) و استانیسیچ (۲۰۱۳) اشاره کرد.

جدول (۳): مقادیر توابع عکس‌العمل آنی FDI نسبت به شوک‌های متغیرهای مورد مطالعه

دوره	شوک ناشی از FDI			شوک ناشی از GDPpc		
	کرانه منفی (٪۵)	مقدار تابع عکس- العمل آنی	کرانه مثبت (٪۹۵)	کرانه منفی (٪۵)	مقدار تابع عکس- العمل آنی	کرانه مثبت (٪۹۵)
۰	۳/۰۷۷	۳/۲۷۴	۳/۴۵۴	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
۱	۰/۳۳۸	۱/۰۳۳	۱/۶۸۹	-۰/۱۳۳	۰/۳۹۱	-۰/۶۶۱
۲	-۰/۰۰۳	۰/۴۷۶	۱/۱۰۰	-۰/۲۳۲	۰/۵۰۱	-۰/۸۲۵
۳	-۰/۱۳۴	۰/۱۸۳	۰/۷۲۵	-۰/۲۶۳	۰/۵۳۱	-۰/۸۷۸
۴	-۰/۱۴۱	۰/۰۵۷	۰/۵۱۹	-۰/۲۲۵	۰/۵۱۳	-۰/۹۵۲
۵	-۰/۱۵۵	۰/۰۰۲	۰/۳۷۳	-۰/۱۵۷	۰/۴۷۳	-۰/۹۸۷
۶	-۰/۱۹۰	-۰/۰۱۹	۰/۳۰۹	-۰/۱۰۳	۰/۴۲۳	۱/۰۰۸
	شوک ناشی از OPEN			شوک ناشی از TERROR		
	کرانه منفی (٪۵)	مقدار تابع عکس- العمل آنی	کرانه مثبت (٪۹۵)	کرانه منفی (٪۵)	مقدار تابع عکس- العمل آنی	کرانه مثبت (٪۹۵)
۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
۱	-۰/۰۱۶	۰/۰۶۸	۰/۱۵۶	-۰/۰۶۸۷	-۰/۱۶۷	۰/۳۷۴
۲	-۰/۰۰۹	۰/۰۷۴	۰/۱۸۶	-۰/۰۷۱۳	-۰/۱۶۰	۰/۴۶۸
۳	-۰/۰۱۸	۰/۰۵۷	۰/۱۹۵	-۰/۰۷۰۵	-۰/۱۵۹	۰/۵۱۷
۴	-۰/۰۲۵	۰/۰۴۲	۰/۲۰۳	-۰/۰۶۶۱	-۰/۱۵۳	۰/۵۵۰
۵	-۰/۰۳۳	۰/۰۲۶	۰/۲۱۲	-۰/۰۶۲۷	-۰/۱۴۷	۰/۵۱۸
۶	-۰/۰۴۲	۰/۰۱۴	۰/۲۱۴	-۰/۰۵۸۱	-۰/۱۴۱	۰/۵۰۱

* کرانه‌های مثبت و منفی برای انحراف معیار عکس‌العمل‌های آنی در سطح ۵ درصد است که با استفاده از شبیه‌سازی مونت کارلو با ۱۰۰۰ بار تکرار محاسبه شده است.

۵- نتیجه‌گیری

علی‌رغم اهمیتی که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی برای کشورهای در حال توسعه دارد و تلاشی که توسط این کشورها برای جذب سرمایه‌های خارجی صورت می‌گیرد، با این حال، بخش اعظمی از جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در میان کشورهای صنعتی جریان دارد. در این رابطه کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال نیز علی‌رغم دارا بودن مزیت‌های زیاد به لحاظ جذب FDI در وضعیت مناسبی قرار ندارند.

به نظر می‌رسد کسب آگاهی هر چه بیشتر کشورها از عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری

مستقیم خارجی جهت اتخاذ سیاست‌های مناسب و اقدامات لازم برای موفقیت در دستیابی به سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارای اهمیت زیادی باشد. تحقیق حاضر به‌ویژه در صدد ایجاد آگاهی نسبت به تبعات تروریسم بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی برآمده است. بر اساس نتایج برآورد مدل تحقیق و تحلیل تابع عکس‌العمل آتی، شوک‌های مثبت حاصل از تولید ناخالص داخلی و باز بودن تجاری اثر مثبتی بر جذب FDI دارند و در مقابل اثر شوک‌های تروریسم بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی منفی بوده است؛ بنابراین کشورهای خاورمیانه برای غلبه بر ریسک ناشی از پدیده تروریسم نیازمند ایجاد سازوکارهایی جهت کاهش این پدیده می‌باشند. آنچه مسلم است این است که بدون آگاهی از علل و ریشه‌های بروز تروریسم نمی‌توان نسبت به مقابله مؤثر با آن اقدام نمود؛ بنابراین نخستین گام کشورها جهت مقابله با تروریسم شناسایی علل بروز پدیده تروریسم و سپس انجام اقدامات در جهت حذف آن است.

در مطالعه حاضر فقط اثر تروریسم بر جذب FDI مورد توجه قرار گرفته و بررسی سایر تبعات اقتصادی این پدیده می‌تواند به‌عنوان موضوعی برای پژوهش‌های آتی مطرح گردد. همچنین تروریسم پدیده‌ای نیست که منحصر در مرزهای یک کشور باشد. امروزه بحث تروریسم بین‌المللی به‌عنوان یکی از جنبه‌های اساسی تروریسم مطرح است. بررسی علل و تبعات اقتصادی این نوع از تروریسم نیز می‌تواند به‌عنوان پیشنهادی برای پژوهش‌های آتی باشد.

References

- 1- Abadie, A., and J. Gardeazabal. (2008). Terrorism and the World Economy. *European Economic Review*, Vol.52, No.1, pp.1-27.
- 2- Bandyopadhyay, S., T. Sandler and J. Younas. (2013). Foreign Direct Investment, Aid, and Terrorism, *Oxford Economic Papers*, 1 of 26, doi:10.1093/oep/gpt026
- 3- Blomberg, S. B., G. D. Hess and A. Orphanides. (2004). The Macroeconomic Consequence of Terrorism, *Journal of Monetary Economics*, Vol.51, No.5, pp.1007-1032.
- 4- Buckley, P., and M. Casson, (1976). *the Future of the Multinational Enterprise*. London, Mac Millan.
- 5- Busse. M., and C. Hefeker. (2007). Political Risk, Institutions and Foreign Direct Investment, *European Journal of Political Economy*, Vol.23, No.2, pp. 397-415.
- 6- Caves, R.E. (1971). *International Corporations: The Industrial Economics of Foreign Investment*. *Economica*, vol.38, no. 149, pp.1-27.

- 7- Dargahi, H. (2006). Determinants of FDI Absorption: Lessons for the Iran Economy, Sharif Journal, vol.36, pp.57-73. (In Persian)
- 8- Drakos, K. (2004). Terrorism-Induced Structural Shifts in Financial Risk: Airline Stocks in the Aftermath of the September 11th Terror Attacks. *European Journal of Political Economy*. 20:435-46.
- 9- Dunning, J. (1977). Trade, Location of Economic Activity And MNE: search for Eclectic Approach, University of Reading.
- 10- Dunning, J. H., and S. M. Lundan. (2008). *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Second Edition, Edward Elgar Publishing (UK).
- 11- Enders, W., and T. Sandler. (1996). Terrorism and Foreign Direct Investment in Spain and Greece, *Kyklos*, Vol.49, pp.331-52.
- 12- Enders, W., Sachsida, A., and T. Sandler. (2006). The Impact of Transnational Terrorism on U.S. Foreign Direct Investment, *Political Research Quarterly*, Vol.59, pp.517-31.
- 13- Graham, E. (1978). Transatlantic investment by multinational firms: A rivalistic phenomenon? *Journal of Post-Keynesian Economics*, vol.1, n.1. pp. 1371-1395.
- 14- Haendel, D. (1979). *Foreign Investment and the Management of Political Risk*, Westview Special Studies in International Economics and Business (Boulder, Colorado: Westview Press).
- 15- Holtz Eakin, D., W. Newey, and H. Rosen (1988). "Estimating Vector Autoregression with Panel Data," *Econometrica*, 56, 1371-1395.
- 16- Hymer, S. (1976). *the International Operations of National Firms: a Study of Direct Foreign Investment*. Cambridge, M.I.T. Press.
- 17- Im, K. S., M. H. Pesaran and Y. Shin. (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels, *Journal of Econometrics*, vol. n.d., no. 115, pp. 53-74.
- 18- Ito, H., and D. Lee. (2004). Assessing the Impact of the September 11 Terrorist Attacks on U.S. Airline Demand. *Journal of Economics and Business*. 57:75-95.
- 19- Kang, S. J., and H. S. Lee. (2007). Terrorism and FDI Flows: Cross Country Dynamic Panel Estimation, *Korea Institute of International Economic Policy*, Vol.3, No.31, pp.57-77.
- 20- Keefer, P., and N. Loayza. (2008). *Terrorism, Economic Development, and Political Openness*, Cambridge University Press.
- 21- Love, I., and Ziccino, L. (2006). "Financial Development and Dynamic Investment Behaviour: Evidence from Panel VAR," *Quarterly Review of Economics and Finance*, 46, pp.190-210.
- 22- Mahdavi Adeli, M.H., M.H. Hoseinzadeh Bahreini., and A. Javadi (2008). The Impact of Good Governance on Foreign Direct Investment in Middle Income Countries, *Journal of Knowledge and Development*, vol. 24, pp.89-105. (In Persian)
- 23- Moosa, I. A. (2002). *Foreign Direct Investment-Theory, Evidence and Practice*, Macmillan Press, Hampshire.
- 24- Najarzadeh, R., M. Sabagh Kermani., and V. Shafaqi Shahri. (2005).

- Estimation of Investment Supply Function in Organisation of Islamic Cooperation Member States, Iranian Journal Of Trade Studies, vol. 35, pp. 177-212. (In Persian)
- 25- Robock, S. H. and K. Simmonds. (1973). International Business And Multinational Enterprises (Homewood, I11.: Irwin).
- 26- Roodman, D. (2009). How to Do xtabond2: An Introduction to “Difference”and “System” GMM in Stata. Stata Journal 9(1), pp. 86-136.
- 27- Rummel, R., and D. A. Heenan. (1978). How Multinationals Analyse Political Risk, Harvard Business Review, pp.67-76
- 28- Stanišić, D. (2013). Terrorist Attacks and Foreign Direct Investment Flows between Investors and Hosts, 19th Dubrovnik Economic Conference, Dubrovnik
- 29- Vernon, R. (1966). International Investment and International Trade in the Product Cycle, Quarterly Journal of Economics, vol. 90, pp. 190-207.
- 30- Wafo, G. L. K. (1998). Political Risk and Foreign direct Invastment, Faculty of Economics and Statistics, University of Konstanz, Germany.
- 31- <http://www.start.umd.edu/start/data>
- 32- <http://databank.worldbank.org>

